

Intervenció sobre els estereotips de gènere en el sistema judicial

Àrea de Gènere

En col·laboració amb:

Generalitat de Catalunya
Institut Català de les Dones

ÍNDEX

1. Introducció [3]
2. Evolució del tractament jurídic al fenomen de la violència de gènere a la parella a l'Estat espanyol [8]
3. Prejudicis i estereotips sobre la violència masclista i les seves víctimes [22]
4. Propostes i recomanacions [29]

1. Introducció

L'objectiu principal de la recerca ha consistit en analitzar l'impacte que té la ideologia masclista en els procediments judicials i en tot tipus de productes jurídics. A partir d'una anàlisi centrada a l'àmbit judicial de Catalunya, s'ha treballat a partir del mètode etnogràfic per identificar els factors culturals, socials i polítics que incideixen en el procés judicial de casos de violència masclista a partir de l'estudi de casos jurídics en el seu context.

Per tant, la metodologia d'aquesta part de recerca ha estat qualitativa, a través del mètode etnogràfic de l'Antropologia jurídica: l'estudi del cas-conflictiu, que equival al cas judicial. S'ha utilitzat una metodologia estrictament qualitativa perquè és la que més s'adequa a l'anàlisi de la reproducció de la cultura per part d'operadors jurídics i es considera que l'ús d'una aproximació etnogràfica és la més pertinent a l'hora de presentar i analitzar procediments jurídics i la cultura que els influeix. Això s'ha confrontat amb l'anàlisi dels discursos de les persones entrevistades, indagant sobre els valors, creences i desitjos que subjauen a l'acció judicial, sobre les víctimes i els imputats.

Metodologia i àmbit de la investigació

La part de recerca s'ha presentat com un estudi de tipus etnogràfic en l'àmbit judicial de la violència masclista a la parella. Les tècniques fonamentals que s'han utilitzat han estat les entrevistes en profunditat i informals, l'observació participant en l'àmbit judicial, específicament a jutjats d'instrucció, penals, especialitzats en violència sobre la dona i audiències provincials.

L'observació participant, com a estratègia d'investigació en els procediments judicials de delictes de violència masclista, aporta una aproximació personalitzada a la realitat investigada i permet entendre el punt de vista del personal implicat en processos judicials així com, també, permet estudiar des de dins les pràctiques i els significats socials que els operadors jurídics plasmen en el desenvolupament de la seva praxis judicial. Per tant, aquesta ha estat una estratègia d'investigació que ens ha permès realitzar, com a investigadores, una immersió a la realitat judicial, vivint una vida quotidiana dels jutjats. Hem pogut observar, acompanyar, compartir i participar amb operadors jurídics de les seves rutines típiques en jutjats de violència sobre la dona.

La població que ha constituït el nostre objecte d'estudi han estat els professionals que treballen entorn a la violència masclista a la parella. S'ha obtingut informació i opinions especialment de juristes que treballen amb persones que sofreixen o han exercit violència en l'àmbit de la parella heterosexual. A la vegada, també s'ha realitzat un arqueig hemerogràfic i bibliogràfic i s'han analitzat sentències dels jutjats de violència contra la dona i altres instàncies superiors contemporànies, així com publicacions d'associacions i, també, els missatges culturals més significatius apareguts a diversos mitjans de comunicació.

Tot i que la recerca ha tengut un marcat to qualitatiu, es tenen en compte diferents estudis de caràcter quantitatiu que han abordat diferents fenòmens de la violència de gènere. Es considera que les dades quantitatives poden ser de gran ajuda a l'hora de situar el fenomen i és per això que hem treballat amb dades publicades anualment com són els butlletins estadístics del *Consejo General del Poder Judicial*, els *Informes Anuales del Observatorio Estatal de Violencia sobre la Mujer*, les dades estadístiques del Pla de seguretat i atenció a les víctimes de violència masclista i domèstica publicades pel Departament d'Interior de la Generalitat de Catalunya, dades que es nodreixen del registre

policial de la Policia de Catalunya. Així com, també, hem consultat l'estadística judicial de la violència contra les dones de l'Institut Català de les Dones i les Dades sobre violència masclista, també del Departament d'Interior.

Fases metodològiques del desenvolupament de la investigació

El desenvolupament de la investigació ha consistit en una primera fase de disseny de la investigació i preparació del treball de camp, preparació de la metodologia i la recollida de dades, a partir, també, d'una recerca de bibliografia bàsica com a marc teòric. S'han dissenyat les guies d'observació per al treball de camp i els guions de les entrevistes en profunditat en funció dels objectius principals de la recerca. Així mateix, en aquesta fase es fa el contacte amb les persones i entitats que han estat les nostres principals fonts d'informació.

La segona fase de recollida de dades, treball de camp i treball documental ha consistit principalment amb un període d'observació *in situ* de processos judicials relacionats amb delictes de violència masclista combinat amb entrevistes formals e informals. S'ha estat observant tota l'activitat relacionada amb la violència masclista a l'àmbit de la parella que es duu a terme en els jutjats mencionats anteriorment. S'ha seguit, per una part, l'activitat de jutges/esses en els casos: instrucció del cas, presa de declaració, judicis ràpids, judicis de faltes, judicis en els Jutjats Penals, etc.

Una altra part de l'observació ha estat la de seguir l'activitat d'advocades i advocats, en la seva tasca amb presumptes víctimes i imputats: les conformitats, els judicis, etc. Finalment, pel que fa a l'observació a jutjats, s'ha tingut l'oportunitat de seguir la tasca de fiscals en tot el procediment.

Les entrevistes formals i informals s'han realitzat de manera compaginada amb l'observació. No obstant, també s'han realitzat gran quantitat de converses espontànies i informals mentre es realitzava observació als jutjats que han nodrit de manera molt interessant la recollida de dades. Durant aquesta fase també s'han realitzat entrevistes grupals, en la que han participat operadors jurídics i s'ha debatut sobre la praxis judicial entorn al delictes masclista, aprofundint en les perspectives i contradiccions viscudes per cada professional. Aquesta tècnica d'investigació ens ha facilitat la producció de discursos col·lectius, com a contrast amb les entrevistes personals. Permet entrecreuar diferents punts de vista, que es contrasten a la vegada que es retroalimenten mútuament. Per tant, aquest espai dialògic permet accedir a un tipus de coneixement i adquirir una informació difícil d'obtenir d'altres maneres.

També en aquesta etapa s'ha portat a terme una revisió exhaustiva dels expedients judicials de tots els casos dels quals se n'ha fet observació, a més d'altres casos que el personal del jutjat hagi considerat que podia ser interessant per al nostre projecte.

2. Evolució del tractament jurídic al fenomen de la violència de gènere a la parella a l'Estat espanyol

Abans de l'aprovació de la *Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género*, allò que Dolors Comas d'Argemir denomina *violència contra la dona en les relacions de parella* (VDRP)¹ era combatut mitjançant una única figura legal, que ho enfocava com un cas més de maltracte familiar, sota la denominació de *violència domèstica*, circumscrita a tan sols un delictes tipificat per primera vegada a l'any 1989 a l'article 156 del Codi Penal precedent. Aquest delictes sancionava únicament l'exercici habitual de violència sobre determinades persones incloses, tot i que no únicament, les dones parelles o ex-parelles dels agressors. Es va crear un delictes apuntant al context on es sol manifestar aquest tipus de violència –l'àmbit domèstic–, buscant les causes de la violència en la pròpia naturalesa de les relacions familiars –com poden ser la tutela, pàtria potestat, curatela, edat avançada o incapacitat– abans que les autèntiques causes que la generen –és a dir, la desigualtat de gènere –és a dir, la desigualtat de gènere. Fet que, segons Eduardo Ramon (2008)² i Patricia Laurenzo Copello (2005)³, no permetia visibilitzar que al darrera del fenomen de la violència de gènere s'hi ocultava una manifestació d'una discriminació estructural de les dones.

Va ser l'any 1989, amb la *Llei Orgánica 3/1989*, la primera vegada que la legislació va manifestar sensibilitat al respecte de les agressions habituals exercides sobre la parella.

¹ Utilitzarem el terme *violència contra la dona a les relacions de parella* (VDRP), pres de Dolors Comas d'Argemir, que és el que es correspon al que a l'Estat espanyol i a nivell legislatiu, polític i mediàtic, es denomina com a *violència de gènere*. Comas d'Argemir, D. (2011) 'La perspectiva de gènere en la producció científica i en la societat. L'exemple de la violència contra les dones'. A: Cent anys de dones a la Universitat (Pastor, I., ed.); Tarragona: Publicacions URV

² Ramón Ribas, E. "Violencia de género y violencia doméstica" Tirant lo Blanch, 2008

³ Laurenzo Copello, P. (2005) "*La violencia de género en la Ley Integral. Valoración político-criminal*" Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=1215796>

En aquest primer moment, castigava la violència habitual –exclusivament física– exercida sobre els membres considerats físicament més dèbils del grup familiar (article 415 del Codi Penal). El delicte de violència domèstica va néixer com a conseqüència de la gradual percepció ciutadana de la gravetat del maltractament practicat sobre les dones per part dels homes. Aquest delicte castigava l'exercici habitual de violència sobre determinats membres de la família, "*los miembros más débiles del grupo familiar*", on s'hi incloïa les parelles (no necessàriament dones), filles i fills.

La primera reforma que té lloc és la *Ley Orgánica 10/1995*, que trasllada la violència habitual a l'article 153 contemplant, ara també, l'exercici habitual de violència psíquica (ja no només física) i també ampliarà el cercle de subjectes a persones que hagin estat parella amb anterioritat. Finalment, la *Ley Orgánica 11/2003* traslladarà el delicte de violència habitual a l'article 173 i deixarà d'exigir que la violència sigui practicada sobre membres de nucli familiar, ja que també al·ludirà als supòsits en què la violència sigui exercida habitualment sobre "*personas que por su especial vulnerabilidad se encuentran sometidas a custodia o guarda en centros públicos o privados*"⁴, fet que amplia significativament l'àmbit d'aplicació del delicte de violència habitual, ja que no podrà adjectivar-se, de cap manera, amb el delicte de violència domèstica.

Tot i que existia la figura de violència domèstica, Ramón (2008) considera que hi havia la necessitat d'introduir la violència de gènere com a figura específicament penal. El que argumenta explicant que la violència domèstica reduïa el seu àmbit d'aplicació a l'exercici habitual de violència, que incloïa un cercle de subjectes passius (o víctimes) no limitat a la parella o ex-parella dona, conformant-se un tipus penal d'àmplia protecció ja que la seva execució no precisava ni tan sols de parentiu i podien ser victimàries, també, les dones. En el cas de la violència domèstica, les actuacions tendeixen a dirigir-se individualment a

⁴ S'obre a tots aquells centres (centres d'acollida, orfanats o residències) que no deixen de representar un àmbit domèstic i en els que hi pot haver maltractament.

les dones en lloc d'estar dirigides a desmantellar les estructures que causen i mantenen la dominació masculina (Comas d'Argemir, 2011)⁵. Seria la substitució de *violència domèstica* per *violència de gènere* amb la Llei 1/2004, el que possibilitaria el canvi de marc interpretatiu de l'entorn familiar –on hi havia víctimes dones i agressors neutres– a un context ampli de relacions desiguals entre dones i homes.

Hi va haver un fet que va suposar un abans i un després en la manera de reconèixer la VDRP i començar a entendre-la com un problema social: l'assassinat d'Ana Orantes, l'any 1997, a mans de la seva ex-parella, després de vàries denúncies i d'aparèixer a la televisió explicant la seva experiència de violència. Segons la magistrada Inmaculada Montalbán⁶, arran d'aquest assassinat, associacions de dones varen denunciar la ineficàcia del sistema judicial i es va comprovar, a partir de diferents estudis, que les lleis no tenien en compte les característiques específiques de la violència a l'àmbit de la parella. Una de les conseqüències d'aquest canvi de visió és que es va traslladar a l'àmbit públic amb la categoria de problema social el que, fins aleshores, havia estat considerat com una qüestió privada a partir d'eliminar el requisit de denúncia prèvia per a perseguir els fets violents comesos en l'àmbit familiar (no exclusivament a la parella). A més, el succés va engendra la Llei 1/2004.

La Ley Orgánica 1/2004

La *Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género* ha intentat distingir en el delictes de la VDRP una “cultura de gènere”, és a dir, que tal violència, segons l'Exposició de Motius de la Llei, ha estat “*consecuencia de los condicionantes socioculturales que actúan sobre el género masculino y femenino, situándola en una posición de subordinación al hombre [...]*”. Aquesta llei genera un gir en

⁵ Comas d'Argemir, D. (2011) 'La perspectiva de gènere en la producció científica i en la societat. L'exemple de la violència contra les dones'. A: Cent anys de dones a la Universitat (Pastor, I., ed.); Tarragona: Publicacions URV

⁶ http://elpais.com/diario/2007/12/16/andalucia/1197760924_850215.html Inmaculada Montalbán Huertas, magistrada del Tribunal Superior de Justícia de Andalusia.

la interpretació del fenomen ja que es diferencia d'altres tipus de violències properes, incloent la domèstica i familiar, i apunta a la desigualtat estructural com a causa, com podem llegir en el seu preàmbul:

La violencia de género no es un problema que afecte al ámbito privado. Al contrario, se manifiesta como el símbolo más brutal de la desigualdad existente en nuestra sociedad. Se trata de una violencia que se dirige sobre las mujeres por el hecho mismo de serlo, por ser consideradas, por sus agresores, carentes de los derechos mínimos de libertad, respeto y capacidad de decisión.

Així mateix, la llei en el seu preàmbul, parla de violència de gènere de manera àmplia, indicant que la violència soferta per dones és:

"[...] manifestada en los tres ámbitos básicos de relación de la persona: maltrato en el seno de las relaciones de pareja, agresión sexual en la vida social y acoso en el medio laboral".

És a dir, situa les causes de la violència a la cultura i a la societat i descriu com a violència de gènere no només aquella que té lloc en l'àmbit de la parella, sinó que descentralitza l'escenari i inclou, també, l'agressió sexual a la vida social i l'assetjament en l'àmbit laboral. És a dir, contempla la violència de gènere com un fenomen de diverses expressions que poden tenir lloc a diferents escenaris.

No obstant això, com bé indica Elena Larrauri (2009), l'objecte de la Llei només recull una de les manifestacions de la violència de gènere: la que té lloc contra les dones en relacions de parella o ex-parella heterosexuales. Així com s'indica en l'article primer de la llei:

La presente Ley tiene por objeto actuar contra la violencia que, como manifestación de la discriminación, la situación de desigualdad y las relaciones de poder de los hombres sobre las mujeres, se ejerce sobre éstas por parte de quienes sean o hayan sido sus cónyuges o de quienes estén o hayan estado ligados a ellas por relaciones similares de afectividad, aun sin convivencia. [...] La violencia de género a que se refiere la presente Ley comprende todo acto de violencia física y psicológica, incluidas las agresiones a la libertad sexual, las amenazas, las coacciones o la privación arbitraria de libertad.⁷

És a dir, que per tal que existeixi delict de violència de gènere, han de tenir concurrència diversos requisits: en primer lloc, que l'autor sigui un home i la víctima una dona. En segon lloc, que ambdós estiguin o hagin estat casats o bé que existeixi o hagi existit una relació sentimental de similar afectivitat. I, per últim, que l'acte de violència es manifesti amb una discriminació del primer respecte la segona per raó, precisament, de la condició femenina de la víctima, fent-se evident en l'acte una situació de desigualtat, una relació de poder de l'autor sobre la víctima.

Per altra part, aquesta llei inclou mesures de molt diversa naturalesa, no només penals, com bé indica el seu nom, i vol combatre tota manifestació de discriminació o desigualtat de poder dels homes sobre les dones en l'àmbit de la parella. És a dir, com s'explica en la *Exposición de Motivos*, aquella violència que es dirigeix sobre les dones pel sol fet de ser-ho, per ser considerades, pels seus agressors, mancades dels drets mínims de llibertat, respecte i capacitat de decisió. En aquesta llei s'ha pretès que la tutela de béns jurídics (els afectats per l'exercici de la VDRP) siguin confiats al Dret Penal i, també, a altres

⁷ Article primer de la Llei Orgànica 1/2004

disciplines jurídiques a través de la previsió de mesures de sensibilització, prevenció i detecció en l'àmbit educatiu, el de la publicitat i en els mitjans de comunicació i en el de la sanitat.

A més, la intervenció penal en matèria de violència de gènere no suposa una implantació de noves infraccions penals ni una expansió del Dret Penal, ja que es limita a utilitzar les figures tradicionals utilitzades per combatre de manera general la violència. No obstant això, aquesta llei sí que opta per una fórmula d'especialització dins de l'ordre penal, generant uns jutjats d'instrucció especialitzats, els Jutjats de Violència sobre la Dona.

Destacam el fet que, tot i que el nom de la llei és de "violència de gènere", els jutjats especialitzats que crea aquesta llei són anomenats de "violència sobre la dona". I, a la vegada, la llei també menciona el concepte "violència contra les dones".

La Organización de Naciones Unidas en la IV Conferencia Mundial de 1995 reconoció ya que la violencia contra las mujeres es un obstáculo para lograr los objetivos de igualdad, desarrollo y paz y viola y menoscaba el disfrute de los derechos humanos y las libertades fundamentales.

Evolució conceptual

L'evolució del tractament jurídic al fenomen de les violències de gènere intervé de manera notable en la percepció popular del problema, així com, també, en la seva conceptualització mediàtica i social. La manera de referir-se al fenomen, legal, social, política o mediàticament, delimita les fronteres del que és violència i del que no ho és, així com, també, de què s'entén per violència de gènere. És a dir, que la manera com es construeix culturalment la violència, amb quina finalitat, com es manifesta i com es

reconeix són constituïts històricament des de la societat i les relacions que aquesta representa. Llavors, la violència exercida sobre les dones parella o ex-parella, no és un fenomen fix i estable, sinó que es manifesta de manera diferent en diferents moments històrics i d'una cultura a l'altra.

L'antropòloga Dolors Comas d'Argemir (2014), descriu la violència com una construcció social, ja que considera que no està conformada només per un conjunt d'actes, sino que té components culturals i socials amb significats específics per als perpetradors i per a les víctimes, que varien segons el context social. Dóna l'exemple de com la violència exercida per homes sobre les dones en l'àmbit familiar ha estat àmpliament tolerat i entès com normal durant molt de temps. Aquest tipus de violència roman oculta ja que era cultural i legalment acceptada i considerada un assumpte individual que concernia a l'àmbit privat. Llavors, afirma que els marcs legals defineixen els límits de la violència que és acceptable i la que no ho és, així com allò que és reconegut com a violència.

Crear nombrant⁸

Partim de la consideració que la definició de violència, així com de qualsevol altre concepte, no és neutral sinó que està travessat per les necessitats i els desitjos de quin es situa en espais de poder.

Biglia, en l'aproximació que fa a la violència i a les seves definicions, reflexiona sobre el fet que la violència sigui un concepte abstracte que es interpretat de diferents maneres. Les definicions d'allò que és violència no són ni unívokes ni clares, sinó que es fan a partir de tautologies (per exemple: qualitat de violent. Acció o efecte de violentar o violentar-se), recurrent a explicacions naturalitzants (per exemple: Acció violenta o contra

⁸ Biglia, Barbara (2007). Resignificando «violencia(s)»: obra feminista en tres actos y un falso epílogo. En Biglia, Barbara y San Martín, Concha (2007). Estado wonderbra: entretejiendo narraciones feministas sobre las violencias de género. Barcelona:Virus.

la manera natural de procedir) o, finalment, relacionant-la amb l'ús de la força física (per exemple: violent – que obra amb ímpetu o força) (Biglia, 2007:21).

No obstant, més enllà de la catalogació lingüística que es fa de la violència, Biglia assegura que determinades accions poden ser considerades més o menys violentes segons la valoració que se'n faci des del dret o la raó que tenen qui realitza tals actuacions, valent-se de prejudicis per analitzar i percebre com a violentes certes situacions i no d'altres. I apunta, així com mencionàvem anteriorment, que al marge de les nostres “opinions personals” existeix una “versió oficial” d'allò que ha de ser catalogat com a violència i del que no. D'aquesta manera, afirma, no només es legitima la violència exercida per part de l'Estat amb el supòsit de mantenir l'ordre social, sinó també les pràctiques imperialistes i invasores respecte a realitats geopolítiques demonitzades. A més, afegeix, aquest procés es troba contemporàniament reforçat i produït pels mitjans de comunicació amb la “creació” de notícies amb una forta càrrega valorativa, com per exemple:

... deben ser considerados como héroes, las mujeres y hombres del contingente militar que regresa hoy [...] después de cumplir exitosamente una misión humanitaria en [...] Irak. (La Prensa, 2004)

Los grupos terroristas palestinos prometen venganza tras la ofensiva militar israelí sobre Gaza. (El Mundo, 2003).

Tal i com es descriu als combatents en funció de la seva posició de manteniment o subversió de l'ordre dels poderosos, dóna compte de com la definició de violència i la seva legitimació o deslegitimació està lligada a valors i normes socials. Per això, l'autora planteja un apropament deconstructiu al sentit sociopolític que el terme violència que ha anat adquirint amb el pas del temps (Biglia, 2007:23).

Existeixen elements que permeten reduir la violència de gènere a fi d'eliminar la responsabilitat de les reproduccions de les violències de gènere sense que hi hagi una assumpció col·lectiva de la problemàtica ni un qüestionament de les bases que permeten el seu manteniment. Biglia cita tres grans dinàmiques que ho alimenten: la reducció de les violències de gènere en l'àmbit de la violència domèstica, l'excepcionalització i la normalització de pràctiques políticament correctes (Biglia, 2007:28).

Conceptes

Segons Comas d'Argemir, la manera de denominar qualsevol fenomen és una manera de classificar-lo i identificar-lo i influeix tant en la concepció del problema com en la manera d'abordar-lo. D'aquesta manera, en la denominació de les violències relacionades amb el gènere, s'utilitzen diferents termes segons els quals es dóna èmfasi en el context o causa, en la víctima, en el perpetrador, etc. Part d'aquesta terminologia ja s'ha mencionat en l'apartat anterior, on s'ha fet un breu seguiment a l'evolució del tractament jurídic del fenomen de la VDRP, acompanyat també de l'evolució conceptual. A l'Estat espanyol, així com en altres països, la violència contra les dones en relacions de parella era un fenomen sense nom, quan restava invisibilitzat. En els anys 80, el problema va emergir en el discurs públic i es va denominar *violència domèstica*. A partir de l'any 2004, moment en què s'aprova la Llei 1/2004, el terme que s'imposa per a denominar el fenomen és el de *violència de gènere*, tot i que el cos de la llei també parla de *violència contra la/es dona/es* i *violència sobre la dona*. Per altra banda, la Llei catalana 5/2008 parla de *violència masclista*; diferents sectors a l'Estat espanyol pugnen per a que s'hi doni el nom de *feminicidi o femicidi* a la violència vers les dones amb conseqüències letals, conceptes àmpliament reconeguts en legislacions d'altres territoris, especialment a Amèrica Llatina.

Aclarint la sopa de lletres

Es considera de gran importància la terminologia amb què es fa referència al fenomen que ens concerneix. Actualment, no existeix un acord específic sobre el sentit del concepte *violència de gènere* i sovint s'utilitza reduint el seu significat a una de les seves manifestacions (normalment, la tipificada en el Codi Penal per la Llei 1/2004), invisibilitzant, d'aquesta manera, diverses expressions de tal violència. Segons Biglia, ens trobam davant debats estatals i internacionals en els que les terminologies sobre les violències de gènere s'utilitzen per fer referència a fenòmens molt diferents, creant una gran confusió a l'hora d'actuar per eradicar aquesta xacra social i, encara més greu, fent invisibles diverses expressions de l'anomenada violència (Biglia a Biglia i Jiménez, 2015:24)⁹.

Per aquest motiu, a continuació s'exposen diferents conceptes utilitzats de manera més o menys popular, amb les seves limitacions conceptuals:

Violència contra les dones

L'expressió *violència contra les dones* és adoptada a la *Cuarta Conferencia Mundial sobre la Mujer*, a Beijing l'any 1995. Aquesta expressió destaca el subjecte que sofreix la violència i ha estat, segons Biglia, extremadament útil per a denunciar i aconseguir el reconeixement de l'existència d'aquest fenomen. No obstant això, aquesta expressió no dóna compte de les raons per les quals s'exerceix la violència i, a més, invisibilitza aquelles formes que tenen com a blancs subjectes no inscrits en el gènere femení. A més, també posiciona les dones com a receptors passives de violència, fet que pot conduir la seva victimització i infantilització. Finalment, el fet de posar l'accent en el subjecte "dones", ha estat utilitzat en el marc dels processos de governabilitat per situar el problema i, per extensió, la responsabilitat de superació, només en l'àmbit femení. Això conduu la

⁹ Biglia, Bárbara (2015). Aclarando términos: el paradigma de las violencias de género. En Biglia, Barbara y Jiménez, Edurne (coord.) (2015). Jóvenes, género y violencias: hagamos nuestra la prevención. Guía de apoyo para la formación de profesionales. Tarragona: Publicacions URV.

desresponsabilització social, fenomen que també té lloc a nivell legislatiu (Biglia i Jiménez, 2015:24).

Violència domèstica

Una altra expressió molt comú, tant a nivell legislatiu com a nivell teòric, és la de violència domèstica. Així com s'ha explicat anteriorment, aquest concepte es va utilitzar per a designar legal i mediàticament el fenomen, sobretot des de finals dels anys 80 fins a l'aplicació de la LO 1/2004. En aquest cas, el concepte s'enfoca en l'escenari dels fets: l'àmbit domèstic. Segons Comas d'Argemir, amb aquesta conceptualització, les actuacions tendeixen a dirigir-se individualment a les dones enlloc d'estar dirigides a desmantellar les estructures que causen i mantenen la dominació masculina i, assegura, que els plans d'acció i protocols aprovats durant aquells anys representaven a les dones com a víctimes i diana que requerien assistència i protecció. Les denominades "dones maltractades" constituïen l'objectiu de les polítiques públiques. Les víctimes eren identificades com a dones, en canvi, difícilment es referenciava als homes i els agressors eren presentats com a neutres en termes de gènere (Comas d'Argemir, 2014).

Segons Biglia i Jiménez, aquesta terminologia ha pres visibilitzar que és al darrera dels murs domèstics, en l'espai privat exempt de mirades alienes, on moltes dones sofreixen per violència per part de les seves parelles, familiars o altres persones conegudes. No obstant, la localització de la violència ha conduït a la omisió de totes les violències de gènere que tenen lloc a altres espais. A més, aquesta terminologia tampoc fa referència a les causes d'aquestes formes de violència i porta a difuminar l'especificitat de les violències de gènere i, per tant, a reduir la possibilitat d'actuar (Biglia i Jiménez, 2015:25).

De hecho, no todas la violencia que se da en el ámbito domestico tiene que ver con las desigualdades de género, o no del mismo modo. Los

mecanismos que permiten, por ejemplo, la perpetuación de la violencia en una pareja heteropatriarcal, no son los mismos que subyacen tras la violencia de un hijo hacia sus padres; las dos tipologías de abusos han de ser abordada con el debido cuidado y no de manera idéntica solo porque tengan lugar en el mismo espacio. (Biglia i Jiménez, 2015:25)

Violència de Gènere – Llei 1/2004

És precisament amb l'evolució de la legislació en torn a la violència contra les dones a l'àmbit de la parella que s'ha fet un canvi en la visibilitat i en la terminologia utilitzada per referir-se al fenomen social. *Violència de gènere* és la manera com, a partir del 2004 i fins avui en dia, es reconeix el fenomen institucionalment. Aquest concepte, ara definit a nivell legislatiu i polític, ha impactat a nivell mediàtic i social de tal manera que per a una gran part dels agents jurídics amb qui ens hem entrevistat, la violència de gènere s'identifica exclusivament amb l'objecte de la llei, és a dir, amb la violència exercida en l'àmbit de les relacions de parella heterosexuales, excloent de la seva definició qualsevol altre tipus de manifestació de violència de gènere que, no obstant, sí que es menciona en el preàmbul de la llei.

Aquesta locució, segons Biglia, va permetre posar l'accent en la relació entre aquest tipus de violència i les societats patriarcals caracteritzades per clares diferències de gènere des de la socialització primera fins a l'edat adulta. Es permet desplaçar el que es venia considerant un problema en l'àmbit privat directament al punt de mira social i, d'aquesta manera, demanar respostes contundents i col·lectives (Biglia i Jiménez, 2015:25).

Aquesta llei, en el seu preàmbul, destaca la importància dels rols i de les relacions de poder generitzades i, pel seu caràcter integral, projecte anar més enllà del nivell penal i abasta, de manera més holística, altres àmbits com són l'educació i la prevenció. No

obstant això, i com ja s'ha dit amb anterioritat, acaba reduint el concepte de gènere a dones, l'escenari on tenen lloc les agressions a l'àmbit domèstic i la relació entre agressor i persona ofesa a parelles o ex-parelles.

Violència masclista (Llei catalana)

La *Llei 5/2008, de 25 d'abril, del dret a les dones a eradicar la violència masclista* del Parlament de Catalunya estableix mesures integrals per a la prevenció, detecció i sensibilització respecte a la violència masclista i les estructures socials i els estereotips culturals que perpetuen i reconeixen el dret de les dones que sofreixen tal violència a la atenció, assistència, protecció, recuperació i reparació.

Llavors, aquesta llei aporta al panorama català una nova categoria, la de *violència masclista*, que es defineix com aquella que “s'exerceix contra les dones com a manifestació de la discriminació i de la situació de desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i que, produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloses les amenaces, intimidacions i coaccions, tinguí com a resultat un mal o sofriment físic, sexual o psicològic, tant si es produeix a l'àmbit públic com en el privat”¹⁰.

Segons Biglia, aquesta nomenclatura subratlla de manera clara l'origen del problema, el qual ha de ser eradicat a partir del desarrelament del masclisme. No obstant això, destaca dues limitacions d'aquesta llei: en primer lloc, segueix donant més importància a les violències a la parella, les que defineix com a “comunitàries” i, en segon lloc, identifica les dones com a únic subjecte que les sofreix (Biglia, Olivella, Jiménez, 2014:11).

¹⁰ Article 3 de la *Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret a les dones a eradicar la violència masclista*

¹¹ Biglia, B., Olivella-Quintana, M.; Jiménez-Perez E. (2014). Marcos legislativos y prácticas educativas sobre violencias de género y juventud en Cataluña. *Camera Blu*, 10, 275-303.

Per altra banda, el concepte sembla indicar una explícita agència masclista en la perpetuació d'aquesta violència. Això implicaria i, de fet, així passa a la Llei 1/2004, que les institucions, en tant que no són portadores d'agència, no poden ser identificades com a violentes. És a dir, les violències no exercides per una persona específica, com les culturals o institucionals, son negades i desateses. A més, el fet d'indicar de manera clara als homes masclistes com a "dolents", s'excepcionalitza el problema (com si fos possible ser immune al masclisme en una societat heteropatriarcal) quedant, d'aquesta manera, difuminada la responsabilitat col·lectiva i social de tals actes.

3. Prejudicis i estereotips sobre la violència masclista i les seves víctimes

A partir del treball de camp als jutjats i de la recerca jurisprudencial, s'ha fet patent la importància de la cultura i la ideologia de gènere dels operadors jurídics que treballen amb el procés institucional de la violència masclista i amb l'aplicació de la LO 1/2004. Amb l'observació feta als jutjats, i en la mateixa línia d'altres recerques com el treball d'Encarna Bodelon¹² i el Grup d'Investigació Antígona, es demostra que els canvis legislatius i les polítiques públiques dels darrers anys en matèria de violència masclista no han anat acompanyats ni de suficients recursos per a la seva optimització ni d'una formació adequada dels professionals, a més d'existir resistències per part dels operadors jurídics en la interpretació de la llei i actituds sexistes del personal del sistema de justícia penal.

L'etnografia ha mostrat que, en general, subjau una concepció estereotipada dels sexes i les seves relacions, i una concepció determinista, transhistòrica i universal del sistema patriarcal. Conseqüentment, aquesta lògica contribueix a que moltes de les explicacions de la violència a les parelles heterosexuales utilitzi un llenguatge estereotipat des del començament i es tenguí una interpretació també estereotipada del procés judicial i de les seves parts.

Les conclusions de la recerca visibilitzen com la ideologia masclista és present tant en la societat en general com a la judicatura en particular, fet que s'expressa a través dels prejudicis i la reproducció d'estereotips per part del conjunt d'operadors jurídics fins i tot en un dels òrgans institucionals principals designats per a la seva eliminació. Destaquem, però, que existeix una notable diferència entre les persones que treballen amb la violència

¹² Bodelon, E. "Violencia de género y las respuestas de los sistemas penales" (2012) Ediciones Didot. Argentina

masclista a diari i el personal substitut o eventual en aquests tipus de delictes. En el primer cas, es sol donar una praxis judicial rigorosa que observa cada cas concret. En el segon cas, es dóna més sovint que els prejudicis guanyin a l'experiència, les evidències i la concreció de cada cas judicial.

Pilar, fiscal especialitzada en violència de gènere i amb una àmplia experiència a jutjats especialitzats en violència sobre la dona afirma que "S'ha d'anar cas per cas. No hi ha dos casos iguals, per tant, no podem generalitzar". No obstant això, en l'observació diària del procés judicial de la violència masclista a la parella es pot veure com romanen prejudicis i estereotips que, d'una manera o altra, afecten al desenvolupament del procediment. Com bé explica na Gemma, psicòloga de l'oficina de víctimes, "els prejudicis i estereotips del personal que treballa amb la violència masclista pot destruir la credibilitat de la víctima". Aquests prejudicis els hem trobat manifestats sobretot en la concepció de quin tipus de denúncies arriben als jutjats i quina concepció es té de quines dones poden ser víctimes de violència masclista i quines no.

A continuació, s'expliquen els prejudicis i estereotips que s'han trobat de manera més recurrent durant l'observació i el treball de camp realitzat. Cal matisar, però, que no és vol generalitzar: evidentment aquestes afirmacions no representen el total de les persones entrevistades i amb qui s'ha treballat. No obstant això, les que es mostren a continuació són afirmacions que s'han donat, per a la nostra sorpresa, de manera constant, especialment per part de persones lletrades i qui no treballa a diari amb aquests tipus de delictes. Es considera que són conseqüència, precisament, de la perpetuació i reproducció d'un ordre sexista establert i arrelat.

El context polític i social descrit per part d'alguns operadors jurídics ha estat el d'una societat on no existeix la desigualtat de gènere, afirmant que a dia dia d'avui som iguals i que "el masclisme està superat". Com a conseqüència del fet que no existeixi desigualtat

segons el seu punt de vista, es considera que les lleis que legislen la violència masclista¹³ no tenen sentit.

En descriure el context polític i social com d'equitat de gènere, hem indagat per entendre com s'explica, doncs, les desenes de víctimes mortals a mans de les seves parelles, any rere any. Llavors sorgia una idea que s'ha percebut de manera general en tot el conjunt d'operadors jurídics i és el fet que són les altres cultures –la sud-americana, l'àrab, la gitana i les d'Europa de l'est, etc. les que promouen el masclisme. També subjau la idea, tot i que no tan generalitzada, que és la gent amb pocs recursos econòmics la que es veu implicada en conflictes de violència masclista a la parella.

*"Para mí la mayoría de gente que vemos en un juzgado de violencia **son gente que viene de fuera, sudamericanas más concretamente.** Que llegan aquí y les informan de los derechos que tienen de muchísimas cosas. Ya vienen muy informadas o sino se buscan la vida, vamos. Entre los derechos que te da el ser víctima de violencia es tener una paguita, que hace que automáticamente, nada más llegar, el segundo día ya están en el juzgado. Y se van con su pareja, habiendo puesto una denuncia, con una orden de protección y ellas con el derecho a ir a reclamar esa pensión. Aparte de eso, es verdad que muchas no lo hacen con esa intención, sino que su cultura es diferente y tiende más a eso. Para mí la mayoría son extranjeras.*

Lucía. Advocada del torn penal general

¹³ Especialment la Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género.

La cita de na Lucía ens introdueix a un altre aspecte que també ha aparegut molt constantment en les converses amb personal dels jutjats, i són les intencions amb què es fa la denúncia. És a dir, amb quin ànim. La major part de casos que arriben a un jutjat especialitzat en violència sobre la dona s'entenen com casos que no haurien d'estar en un procés penal ja que són interpretats o bé com a "baralles familiars" o bé que l'ànim de fer la denúncia és espuri.

Un altre dels estereotips que és recurrent és que gran part de denúncies que s'interposen en un jutjat són falses o amb una intenció espúria, com podria ser que les dones abusin de la seva condició de víctimes per obtenir beneficis en els processos de divorci. Per tal de desmentir-ho, la Fiscalia General de l'Estat xifra en un 0,0015% les denúncies falses per maltractament. No obstant això, molts operadors jurídics ens han manifestat que segueixen pensant que existeixen aquestes denúncies falses i que estan disfressades de sobreseïments provisionals o d'absolucions per falta de proves per part dels jutges.

L'opinió que s'ha obtingut per part de judicatura, fiscalia i secretariat judicial és molt diferent. S'afirma que, sens dubte, poden existir algun d'aquests casos en què la denúncia s'interposi amb altres motivacions. No obstant això, no consideren ni que siguin, en absolut, la majoria d'elles ni que es pugui entrar a valorar sense conèixer cada cas concret.

Sergi, jutge titular d'un jutjat de violència de sobre la dona, ens dóna un exemple d'una situació que es sol interpretar com una denúncia falsa, el fet que en obrir-se un procés penal a partir d'una denúncia de maltractament, s'acceleren també els tràmits civils de divorci o guarda i custòdia de fills.

" Es pot donar que la falta de la regulació civil de persones que porten separades un prolongat lapse de temps en el que no han acudit als tribunals per tal de regular la situació de parella i la dels fills, quan arriba una situació com puguin ser les vacances, no es posen d'acord i sorgeixen les discussions i, en el transcurs d'aquestes discussions, sorgeix l'esdeveniment penal [agressions, injúries, coaccions, amenaces, etc.] A partir d'aquí, el procediment civil es portaria també en el jutjat de violència sobre la dona. Aquest és un fet que pot passar, evidentment, però no treu que els fets denunciats hagin tingut lloc".

Un prejudici que s'ha reproduït constantment durant la recerca ha estat presumir que s'ha donat una provocació per part de la presumpta víctima que ha desencadenat els fets denunciats. S'ha trobat que hi ha persones lletrades que, en descriure'ns el cas que han representat, neguen o minimitzen la violència exercida pel denunciat, justificant-la o responsabilitzant a la dona de la seva conducta, al·legant la provocació que ha tengut com a conseqüència els fets denunciats.

*"Mañana tengo un juicio en el juzgado de familia. Mi cliente trabaja, ella no. La abogada de ella me propone un acuerdo: guarda y custodia compartida, que mi cliente se vaya del hogar conyugal y que siga pagando la hipoteca porque ella no tiene ingresos y que además le pase una pensión. **¿No es esto a caso una provocación en toda regla?** Con este panorama, menos mal que mi cliente es una persona sensata, porque si se vena ¿qué pasaría? Estaría en violencia, ¿eh? Además, ella tiene unos novios, que me parece estupendo los novios que ella*

*tenga, pero lo que no puedes hacer es si te va mal con el novio vengas a casa como si fuera la casa de tus padres. Es decir, mi cliente tiene unos cuernos como un piano, lo paga todo, los niños lo adoran,... **Esto no es violencia de género porque este hombre tiene la cabeza bien amueblada.** Tu imagínate que este tío no tuviera trabajo... esto es [un proceso] civil porque mi cliente quiere."*

Patricia. Abogada del turno de oficio

Un altre aspecte que apareix constantment, tant durant les declaracions com en les descripcions dels casos que arriben als jutjats, és el tema de la por a l'imputat. La por de la persona agredida és fonamental en una declaració. Sobretot a l'hora de donar una ordre de protecció, segons afirmen fiscals i judicatura. Es volen destacar alguns casos on la por (o la seva absència) és utilitzada per persones lletrades precisament entenent la por com a característica del rol femení.

Aquesta associació de característiques de les persones víctimes a un rol que tradicionalment s'ha associat a les dones té una gran presència en l'àmbit judicial: existeix en el nostre imaginari la concepció de víctima caracteritzada per al resignació, el silenci o l'abnegació. Característiques que també estan associades al patró cultural prescrit a les dones en el nostre sistema de gènere. Són patrons culturals tan arrelats que han acabat normalitzant-se i assumint-se com a "naturals". D'acord amb aquests estereotips, en els jutjats es concep el que és una "autèntica víctima" de violència masculista, referint-se a aquelles dones que transmeten tenir por al seu agressor, amb manifestacions observables a simple vista, que mostren submissió, amb una actitud passiva, que aguanten i que no es defensen. Per això es diu que les víctimes autèntiques són aquelles que no denuncien, que no es veuen pels jutjats. Això dóna lloc a una constant posada en tela de judici de les

dones que denunciïn, al·legant des de que són elles mateixes qui han provocat l'agressió fins que les intencions d'interposar una denúncia tenen finalitats d'obtenir beneficis en el procés civil de divorci. També es resta credibilitat a la declaració de la presumpta víctima o, fins i tot, es legitima la seva agressió, depenent de les aficions, l'actitud, l'aspecte físic, l'activitat professional que duu a terme, el fet que s'hagi defensat de l'agressió, etc. Per altra banda, també té un impacte notori el fet que hi hagi tantes renúncies, sobreseïments provisionals per falta de proves o absolucions, també per falta de proves. Aquests són altres factors que resten credibilitat a la persona denunciant si no es té en compte que aquests delictes són molt difícils de provar.

Tot això mostra que en la lluita contra la violència masclista, també des de l'àmbit jurídic, queden molts prejudicis per remoure i que la via penal, com a única solució per a la resolució d'aquest tipus de conflictes, es mostra incompleta per a la magnitud d'aquesta realitat.

4. Propostes i recomanacions

A partir de la recerca realitzada, s'ha pogut comprovar que la violència masclista és un fenomen complex, les causes de la qual es troben arrelades en el sistema masclista arrelat al context sociocultural català. L'àmbit jurídic i judicial és un sistema que perpetua, normalitza i legitima la violència masclista a través de la reproducció de determinats estereotips basats amb models de feminitat i masculinitat hegemònics i en relacions de poder desiguals entre homes i dones. Conseqüència d'això, es veuen necessàries actuacions radicals per fer front a aquest sistema cultural que genera desigualtat en l'accés a la justícia. Si es pretén eradicar aquesta violència, s'haurà d'intentar incidir en ella a partir de les següents premisses:

- Cal una formació especialitzada a tot el personal dels jutjats que treballen puntual o quotidianament amb delictes de violència masclista. Aquesta part de recerca realitzada aporta dades i informacions que donen direcció per orientar futures formacions i sensibilitzacions de personal judicial així com programes i projectes que comptin amb l'objectiu de l'eradicació del fenomen de violència contra les dones. Es veu necessari reorientar els plans de formació del personal judicial, incloent en ells l'obligatorietat de la perspectiva de gènere.
- L'actuació que es requereix ha d'anar dirigida a la transformació de la societat, a tenir un impacte estructural per tal de transformar la manera en què la societat organitza les relacions desiguals.

- S'ha de tenir sempre present que estem davant d'un problema social, no només individual. És per això que cal que la problemàtica abasti de manera integral la situació, tenint en compte la responsabilitat social envers el problema i la seva transversalitat.
- Cal ampliar la recerca de la resposta judicial i policial a la problemàtica masclista, per poder tenir una aproximació més concreta i poder afinar les mesures necessàries per eradicar la violència masclista.
- Donat que els mitjans de comunicació tenen una gran influència i són generadors d'opinió i de cultura, és important impulsar actuacions que incloguin la formació i sensibilització en perspectiva de gènere de professionals, per tal de fomentar la visió crítica a l'hora de presentar informació referent a casos de violència masclista.